

Edom konges ben til kalk, derfor vil jeg sende en ild i Moab, der skal fortære Kirjots paladser.»

Og hvor forestillingen lever, vil det atter få udtryk i fortælling og folkeviser og i sene tider findes som »lævn» blandt folkeslag, der ved udvikling gennem lange tidsrum er skilt fra naturfolks tankegang.

I Rinks Eskimoiske Æventyr og Sagn (s. 11) fortælles om to småpiger, der legede med benstykker af örn og hval. Den ene önsker sig örn til ægtefælle, den anden hval, disse dyr er straks tilstede, tager dem. Begge flygter de fra deres mænd, og forfølges. Da hvalen er ved at fange sin, kaster hun sin pels på den, og der lå et hvalben tilbage. I Nordamerika er blandt Algonkin Indianer et sagn eller æventyr om en troldmand, der blev slået ihjel den ene gang efter den anden, men bestandig blev levendegjort ved en af sine knokler.¹ Herhen kan vel også regnes hvad samme forfatter, der har levet blandt Zigöjnerne og skrevet om dem, meddeler, at en alf, et genfærd eller lignende lille skikkelse hos dem kaldes »kuklos» eller »kukalos», hvad der udledes af nygræsk »kukalon», et ben.² Den samme gløse betyder hos Zigöjnerne også et ben.

Endelig nævner jeg endnu de over hele Europa spredte sagn og folkeviser, om den myrde piges ben, hvoraf der blev gjort en harpe eller en fløjte og som, da der blev spillet på den, forrædte morderen. Se Afzelius nr. 16 »den underbara harpan», Grundtvig DgF. nr. 95, »den talende strengeleg», Grimm KM. nr. 28, »der singende Knochen».

H. F. Feilberg.

Om s. k. laxjärn, harpunartade redskap för fångst af lax.

I Gideå by, Björna socken af Västernorrlands län, har man af ålder ända till omkring år 1890 för fångst af från hafvet uppstigande lax användt ett ganska egendomligt och för öfrigt inom landet

¹ Leland, Algonkin Legends 158 fig.

² Journal of Amer. Fokl. III, 161.

sannolikt enastående fångstredskap. Som jag sommaren 1910 vid besök i ifrågavarande by, belägen 2,5 km. öster om Björna järnvägsstation, dels för Nordiska Museets räkning inköpt hvad som då fanns kvar af dessa redskap, dels inhämtat upplysningar om deras användning, lämnar jag här följande meddelande.

Ett laxjárn utgjordes af en i regel 2- eller 3-spetsad järngaffel, som fästes på en ungefär 4 m. lång trästång; på hvarje gaffel trädde en af järn smidd harpunspets, här kallad *hulling* eller *knif*, och från hvarje knifs midt utgick ett af lin i 3 parter flätadt band, som gick till en gemensam läderring rundt laxjärnets skaft. Fig. 1 visar ett nygjordt och i förhållande till de ursprungliga kanske något för klumpigt laxjárn med påsatta knifvar och med banden väl åtstramade genom att läderringen kringvridits så långt som möjligt. Man lägge märke till att banden, som kvarhållas vid knifvarnas midt genom att dessa här äro något inknipna, utgå på det till användning färdiga redskapet från den basalhullingen motsatta sidan.

Något gammalt exemplar med 2 eller 3 gaffelspetsar, s. k. 2-klojárn och 3-klojárn, fanns ej längre kvar, men väl ett med 4;² detta och ett annat liknande skola emellertid hafva varit de enda med detta utseende och för öfrigt tillverkats tämligen omedelbart före upphörandet af detta fångstsätt. Åtminstone det nu erhållna 4-spetsade exemplaret var för vekt gjordt och härmed sammanhängde den jämförelsevis smäckra formen, af hithörande knifvar, af hvilka 2 ännu voro i behåll.³ Detta laxjárn

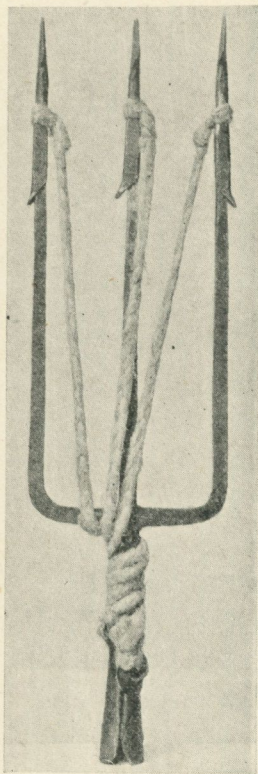

Fig. 1. Nygjordt laxjárn;¹
c:a $\frac{1}{3}$ af nat. storl.

¹ Nu tillhörigt Landtbruksakademiens fiskerimuseum.

² N. M. 116, 118 a.

³ N. M. 116, 118 b och c.

äger följande mått; största längd 44,5 cm., längd utom själfva skaf-tet 31 cm. och största bredd 18 cm.

Af de sist nämnda knifvarna afbildas den ena i fig. 2; ban-det är vridet åt sidan, så att skafthålet, passande till de smala gaffelspetsarna, här kommer till synes jämte basalhullingen, som hos dessa knifvar står i ett plan, vinkelrätt mot knifklingans, jfr fig. 1. Förutom dessa 2 till det 4-spetsade laxjärnet hörande knif-var, erhöles till museet en fullständig uppsättning af knifvar till såväl ett 3-spetsadt som ett 2-spetsadt lax-järn; dessa knifvar¹ äro något gröfre och otympligare, men i allt väsentligt öfverens-stämmande med föregående.

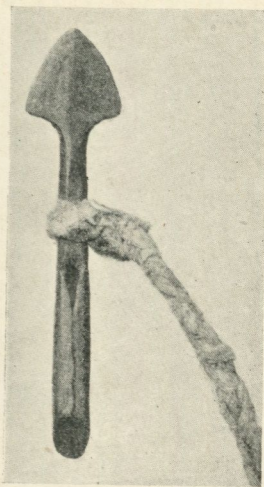

Fig 2. Knif till laxjärn;
c:a $\frac{7}{10}$ af nat. storl. N. M.
116, 118 b.

Användningen af dessa laxjärn fram-går af det följande. I den s. k. Gideåforsen strax ofvan landsvägsbron vid Gideå by och nära forsens slut finnes på södra sidan några grunda »grubbor» i berggrunden, i hvilka laxar ofta stannade för att hvila, innan de fortsatte uppöfver. Man kunde jämförelse-vis lätt komma ut till dessa platser — med undantag för tider med stark flod — för att där passa de laxar, som stannade; de förbi-gående voro aldrig att tänka på.

Den bästa och vanligen använda fiske-platsen kallades Krokhugget och kallas så ännu i dag; i allt funnos emellertid 5—6 sådana ställen på en yta med c:a 100 meters längd och bredd.

Den i grubborna hvilande laxen, som det således gällde, var gifvetvis ganska skygg, hvarför man helst närmade sig bakifrån. Stodo fiskarne »i skummet», kom man lättast inpå dem. Man fick sedan vänta, tills någon lax släppte sig tillbaka något med strömmen — hvilket inträffade då och då — hvarvid den samtidigt höjde »spolen» (stjärten) mot eller ibland nästan öfver ytan. Nu gällde

¹ N. M. 116, 119 och 116, 120.

det att med fart och kraft sticka den lodrätt hållna gaffeln i fisken; stängen fördes härvid vågrätt eller nära vågrätt. Man afsåg således att träffa fisken på sidan och helst midt på sidan. Stöten skulle vidare vara så kraftig, att knifvarna, i det fall att dessa träffade laxen, kommo ut på fiskens motsatta sida. Ofta träffade man blott med *en* knif, men var det i regel fullt tillräckligt. Före stöten, vid hvilken man för öfrigt stod med krökta knän för att kunna föra stängen så vågrätt som möjligt, måste banden och läderringen vara väl blötta, så att banden skulle förblifva åtstramade under stöten. Efter densamma slog gifvetvis den träffade laxen så hårdt, att åtstramningen lossnade, hvarvid de knifvar, som gått igenom fisken, lade sig tvärs för och således på motsatt sida till den, där knifvarna gingo in. Basalhullingens ställning på motsatt sida om den, på hvilken bandet utgår från en knif, jfr fig. 1, möjliggjorde helt naturligt att denna kom i tvärläge. Sedan förde man laxen med tillhjälp af stängen och det eller de band, hvilkas motsvarande knif fäst. Snart nog kunde man så få laxen upp på någon håll, hvar-efter den hastigt dödades genom slag på hufvudet.

Knifvarna blefvo i de grunda grubborna, där vattnet ofta blott var c:a 30 cm. djupt, lätt slöa genom att de kördes mot motstående berg. Min sagesman hade med laxjörn tagit laxar med en vikt af ända till 16 kg.

Detta fångstsätt, som benämndes att »hugga lax» och hvarvid fisken för öfrigt ganska ofta blef illa sargad, drefs mest under dagen men äfven något under ljusa nätter. 6 bönder i Gideå by ägde rätt till detta fiske, som drefs i viss följd af hvar och en ensam under ett dygn åt gången; fiskedygnet började kl. 6 f. m. Hvarje bonde ägde sina egna knifvar med band och tillhörande läderring, men hade ofta stängen med dess gaffel tillsammans med någon annan. Denna lämnades f. ö. i regel kvar på fiskestället, och härmed sammanhänga väl att alla äldre laxjörn nu voro förkomna.

Sedan användandet af laxjörn på grund af laxstammens starka tillbakagång upphörde, använde man snara, men äfven detta fångstsätt är numera så godt som försvunnet, enär knappast någon lax nu stiger upp.

Den grubba, där det snarades, är c:a 1,5 m. djup; man sökte vid detta fiske då och då igenom hela grubban med snaran. Så snart en lax kände tråden, sänkte den sig ner och drog så åt snaran.

Mig veterligen äro som nämndt de ofvan beskrifna laxjärnen ej kända från annat håll inom landet än den nämnda byn vid Gideåälven, och det förefaller ej omöjligt, att betingelserna för utfösvandet af ifrågavarande fångstsätt äro sådana, att de återfinnas på högst få ställen.

Hvarifrån har nu idén till detta redskap kommit? Beträffande denna fråga må då först framhållas, att harpunspetsar af nu ifrågavarande slag — således spetsar (l. knifvar), som vid linans (här bandens) åtstramande efter bytets fästande lägga sig tvärs mot dragriktningen — ej synas vara kända kring Östersjön, där ju sälharpunerna hafva en betydligt olika byggnad. Äfven i Norge synes man ej känna liknande harpunspetsar, åtminstone ej från nyare tid, hvilket förhållande ej utesluter, att man vid detta lands ishafskust kanske har att söka ursprunget till det ångermanländska redskapet knifvar. I hvarje fall är likheten mellan dessa knifvar och en del arktiska harpunspetsar, afsedda för sälfångst, alldeles påtaglig. Man jämföre t. ex. de af Swenander 1906 (K. V. A. Handl. Bd. 40. N:o 3) i fig. 33, 35 och 36 afbildade grönländska harpunspetsarna; oafsedt att klingan och skaftet här voro af sinsemellan olika material och att basalhullingen på de två förra är mer eller mindre tydligt dubbel, så är likheten ofrånkomlig. Att en typ med dubbla basalhullingar kan hafva ledt äfven till den form, som Gideåknifvarna visa, är påtagligt. Ty af försök med knifvar med dubbla basalhullingar kan hafva framgått lämpligheten af att dessa ersattes med en enda. Här kan tilläggas att Solberg (Skr. Vidensk.—Selsk. Chria. 1909. Hist.—Filos. Kl.) från lappska järnåldersfynd från Ostfinmarken afbildar några harpunspetsar (fig. 39—43), som stå de nu afhandlade knifvarna åtminstone teoretiskt tämligen nära; så är särskildt fallet med den i fig. 43 afbildade, fastän denna har tvenne basalhullingar och en blott svagt utbredd främre del. Dessa harpunknifvar företräda en typ, som enligt Solberg ej lär vara känd från det öfriga Europa.

Sammanhänger uppkomsten af dessa laxjärn å ena sidan med enkla sälharpuner, sådana de kunna hafva funnits vid Skandinaviens ishafskust eller åtminstone varit kända af där sig uppehållande fångstmän, så torde å andra sidan förekomsten af 2—4 spetsar sammanhånga med befintligheten af vanliga ljuster, redskap som väl tidigare användts långt mera än hvad nu är fallet inom det svenska området ifråga.

Emellertid måste i detta sammanhang påpekas, att flera indianstammar i staterna Kalifornien, Oregon och Washington (se Masons sammanfattade arbete: *Aboriginal American Harpoons*, i *Ann. Rep. Smith. Inst.* 1900) hufvudsakligen för laxfångst använda harpuner, som med afseende på flerspetsighet, befintligheten af korta band och frånvaron af s. k. mellanstycke i det hela taget komma det ofvan skildrade redskapet ganska nära. Ja, i vissa fall är öfverensstämmelsen så godt som fullständig, och den af Mason (p. 222) refererade framställningen af laxharpunering ute i forsar pekar på förhållanden lika dem i Gideåälven. Som likväl de äldsta nu lefvande i Gideåbyn alltid hört omtalas, att laxjärnen användts här så långt man mindes tillbaka, är det, med tanke på att någon mer omfattande sjöfart på kusten af t. ex. det nuvarande Kalifornien först sent kom till stånd, ju ej vidare antagligt att ifrågavarande fångstredskap så att säga direkt öfverförts till svenskt område. Uteslutet är det ju emellertid ej att svenska sjömän från detta eller till äfventyrs något annat område, där fiskfångst försiggått med dylika harpuner, hämtat impulsen till det ångermanländska fångstredskapet.

Ivar Arwidsson.

En brudpigedräkt på Fogdön i början af 1800-talet.

I familjearkivens gömmor ligger ännu fördoldt mycket af värde för kännedomen om gångna tiders människor, deras bruk och seder. Vidstående bild har hämtats ur en gammal ritbok i undertecknads ägo med under slutet af 1700- och början af 1800-talet utförda teckningar, af hvilka förut ingen varit offentliggjord. Tecknarinnan